

สยามกับ “ครอบครัวแห่งประชาชาติ” พระราชดำริทางการเมือง
ระหว่างประเทศในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
Siam and ‘Family of Nations’: International Political Thought of
King Vajiravudh

ศิวพล ชมภูพันธ์ (Siwapon Chompupun)

¹ดร., อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

Dr., Lecturer at Department of Political Science, Faculty of Social Science,

Srinakarinwirot University

E-mail: siwapon@g.swu.ac.th

Received: 24 October 2024

Revised: 24 November 2024

Accepted: 29 November 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ศึกษาพระราชดำริทางการเมืองระหว่างประเทศในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ 2 ประการคือ 1) เพื่อศึกษาการก่อตัวของพระราชดำริทางการเมืองระหว่างประเทศในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และ 2) เพื่อศึกษาลักษณะพระราชดำริทางการเมืองระหว่างประเทศที่สำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยใช้กรอบการศึกษาว่าด้วยประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมืองผ่านการศึกษา “ตัวบท” และ “บริบท” ของพระราชนิพนธ์ชิ้นสำคัญจากการศึกษาพบว่า การดำรงพระชนม์ชีพและการศึกษาแบบตะวันตกในทวีปยุโรปมีผลต่อการก่อร่างพระราชดำริทางการเมืองระหว่างประเทศ ส่วนพระราชดำริทางการเมืองระหว่างประเทศที่สำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ การมองการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างรัฐในรูปแบบสังคมระหว่างประเทศ หรือที่เรียกว่า “ครอบครัวแห่งประชาชาติ” ภายใต้วิถีปฏิบัติเชิงสถาบันด้านกฎหมายระหว่างประเทศ การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองระหว่างประเทศในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ได้ส่งผลต่อพระราชดำริ

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่องพระราชดำริทางการเมืองระหว่างประเทศในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สนับสนุนโดยทุนอุดหนุนการวิจัยจากเงินรายได้คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประจำปีงบประมาณ 2566 สัญญาเลขที่ 353/2566

ทางการเมืองระหว่างประเทศเรื่องความเสมอภาคของรัฐโดยมุ่งหวังจะยกระดับสถานภาพของสยามให้เสมอด้วยนานอารยประเทศ

คำสำคัญ: ความคิดทางการเมืองระหว่างประเทศ, สังคมระหว่างประเทศ, พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ครอบครัวแห่งประชาชาติ

Abstract

This research article studies the international political thought of King Vajiravudh (Rama VI) with two primary objectives: 1) to analyze the formation of His Majesty's international political thought, and 2) to investigate the significant characteristics of His Majesty's international political thought. The study employs a framework of the history of political thought by examining the "texts" and "contexts" of his important works. The findings indicate that his personal experiences and Western education in Europe significantly influenced the development of his international political thought. A key aspect of King Vajiravudh's international political thought is the view of international relations as a form of an international society, often referred to as a "Family of Nations," governed by institutional norms and practices of international law. The political changes occurring at the beginning of the 20th century also impacted his international political thought regarding the equality of states, with the aim of elevating Siam's status to be on par with other civilized nations.

Keywords: International Political Thought, International Society, King Vajiravudh, Family of Nations

บทนำ

รัชสมัยแห่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถือเป็นอีกช่วงเวลาสำคัญในทางการเมืองสมัยใหม่ที่มีผู้สนใจศึกษาอยู่อย่างแพร่หลายในหลากหลายมิติ ในช่วงเวลาดังกล่าว รัฐสยามสมัยใหม่และระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้เริ่มลงปฏิฐานอย่างมั่นคงแล้วในระดับหนึ่ง สภาวการณ์ภายนอกเกี่ยวกับการล่าอาณานิคมที่เคยเป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคงของสยามก็เริ่มผ่อนคลายจนไม่เป็นที่หวาดวิตกอย่างที่ปรากฏในรัชสมัยก่อนหน้า แต่กระแสการทำลายทางการเมืองก็เกิดขึ้นตั้งแต่ตอนต้นรัชกาลดังจะเห็นได้จากความเคลื่อนไหวของกลุ่มคณะ ร.ศ. 130 ตลอดจนการวิจารณ์ประสิทธิภาพการบริหารราชการแผ่นดินของราชสำนัก ความท้าทายเช่นนี้ได้ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงต้องธำรงรักษา “รัฐ” และ “ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์” ในฐานะพระราชมรดกจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (กุลลดา

ศิวพล ชมภูพันธ์

เกษบุณชู, 2562, หน้า 235-236) ผ่านโครงการทางความคิดเพื่อสร้าง “ชาติ” ที่ผูกโยงไว้กับการจงรักภักดีต่อสถาบันหลักโดยเฉพาะสถาบันพระมหากษัตริย์ผ่านโครงการในพระราชดำริจำนวนมากตลอดรัชกาล

ในอีกแง่มุมของการศึกษารัฐสมัยข้างต้น มีผู้สนใจศึกษาค้นคว้า “ความคิด” หรือ “พระราชดำริทางการเมือง” (political thought) ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวอยู่บ้างแล้วจำนวนหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นพระราชดำริทางการเมืองการปกครอง (มีทนา เกษกมล, 2517; สนธิ เตชานันท์, 2527; สุรีย์ ทรัพย์สุนทร, 2528) พระราชดำริเกี่ยวกับการทหารที่ส่งผลต่อการสร้างภาพลักษณ์ส่วนพระองค์ (เทพ บุญदानนท์, 2556) พระราชดำริเรื่อง “ชาติ” “ชาตินิยม” และ “ความเป็นไทย” (สิริวิรัตน์ พุ่มเกิด, 2538; สายชล สัตยานุรักษ์, 2557) รวมถึงเรื่องการถ่ายทอดเรื่องการแปลงศัพท์ทางการเมืองที่สัมพันธ์กับการเมืองภายใน (ชัชพันธุ์ ยิ้มอ่อน, 2563) เป็นต้น

อย่างไรก็ดี จะเห็นได้ว่าการศึกษาที่ผ่านมาล้วนศึกษาพระราชดำริทางการเมือง “ภายใน” เป็นหลัก แม้จะมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการต่างประเทศในสมัยของพระองค์อยู่บ้าง แต่ก็ศึกษาแง่มุมกระบวนการกำหนดนโยบายต่างประเทศและการทูตเป็นหลัก (ดู ทรงศรี อาจอรุณ, 2502; สมพล ศิลปภูมิ, 2515, สุจิราศิริไปล์, 2528; โรจน์ จินตมาส, 2531; ศิวพล ชมภูพันธ์, 2564) แต่ยังไม่พบว่ามีการศึกษา “ความคิดทางการเมืองระหว่างประเทศ” (international political thought/ international thought) ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในอย่างเป็นระบบมาก่อนเลย

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศกับช่วงพระชนม์ชีพของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว จะพบความน่าสนใจหลายประการ พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์สยามพระองค์แรกที่เสด็จไปศึกษาต่างประเทศท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองระหว่างประเทศตลอดจนการเปลี่ยนแปลงทางความคิดหลายกระแสในช่วงครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 19 จนถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ในบริบทการเมืองภายใน เมื่อทรงรับราชสมบัติต่อจากพระราชบิดาก็ยังรับข้อท้าทายสำคัญที่ว่าสยามในฐานะรัฐขนาดเล็กจะรับมือกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้อย่างไร เนื่องจากความผันผวนจากภายนอกทั้งในระยะใกล้สยามและระยะไกลตัวออกไปก็ยังคงส่งต่อความเป็นไปของรัฐทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ไม่ว่าจะเป็นชัยชนะของญี่ปุ่นต่อรัสเซียที่ส่งผลต่อการทะยานของญี่ปุ่นในฐานะมหาอำนาจใหม่ การเปลี่ยนแปลงในตุรกีหรือการปฏิวัติซินไฮ่ในจีน รวมถึงในแง่สถานการณ์ที่ไกลตัวออกไป ไม่ว่าจะเป็น ระบบดุลอำนาจในหมู่มหาอำนาจยุโรป การขยายตัวของกฎหมายระหว่างประเทศผ่านระบบสนธิสัญญาและการทูต รวมถึงความขัดแย้งระหว่างประเทศที่ยกระดับไปสู่มหาสงครามอย่างสงครามโลกครั้งที่ 1 ล้วนเป็นเหตุการณ์ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง “รับรู้” และ “สนพระทัยอย่างยิ่ง” หลักฐานที่ปรากฏชัดนั้นสามารถพิจารณาได้จากบทพระราชนิพนธ์เกี่ยวกับการต่างประเทศด้วยพระนามแฝงที่ต่างบุคคลิกกันไปตามเนื้อหาการนำเสนอ เช่น กฎหมายระหว่างประเทศ การทูต การสงคราม ประวัติศาสตร์สากล สถานการณ์การเมืองระหว่างประเทศร่วมสมัย เป็นต้น

บทความวิจัยนี้เริ่มต้นด้วยคำถามหลักว่า พระราชดำริทางการเมืองระหว่างประเทศในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีลักษณะสำคัญอย่างไร โดยผู้วิจัยมีข้อเสนอว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชทัศนะต่อการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในรูปแบบของ “สังคมระหว่างประเทศ” หรือ “ครอบครัวแห่งประชาชาติ” ที่ผูกโยงกันไว้ด้วยกฎหมายระหว่างประเทศ และทรงมุ่งหวังให้สยามมีสถานะที่มีความเสมอภาคกับนานาอารยประเทศในบริบทที่โลกใช้เกณฑ์ “ความเจริญ” เป็นเครื่องจัดแบ่งประเภทของรัฐ

วัตถุประสงค์การศึกษา

1. เพื่อศึกษาการก่อตัวของพระราชดำริทางการเมืองระหว่างประเทศในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
2. เพื่อศึกษาพระราชดำริทางการเมืองระหว่างประเทศที่สำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษา “ความคิดทางการเมือง” ในแวดวงวิชารัฐศาสตร์ไทยนั้นมีการศึกษากันอย่างแพร่หลายโดยพิจารณาความคิดของบุคคลสำคัญหรือโครงสร้างทางความคิดที่ปรากฏในแต่ละยุคสมัยผ่านการพิจารณาหรือตีความต่อบทบาททางวรรณกรรมรูปแบบต่าง ๆ ตลอดจนชีวประวัติส่วนบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ส่งผลสัมพันธ์กับความเป็นไปของสังคมการเมือง “ภายใน” เป็นหลักเท่านั้น (ดู สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2523; สมเกียรติ วันทะนะ, 2561; ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, 2563; อรรถจักร สัตยานุรักษ์, 2565) ทว่า การศึกษา “ความคิดทางการเมืองระหว่างประเทศ” ในแวดวงวิชาการไทยนั้นกลับไม่ปรากฏอยู่เลย ทั้งที่ความเป็นจริงแล้ว รัฐสยามสมัยจารีตและรัฐไทยสมัยใหม่ต่างก็ดำรงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของกระแสการเมืองระหว่างประเทศทั้งในระดับภูมิภาคและระดับโลกอยู่เสมอ ความผันแปรเช่นนี้ย่อมส่งผลต่อ “การรับรู้” และ “วิถีคิด” ของบุคคลต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ในปริบททางการเมืองที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มชนชั้นนำไทยที่เฝ้าติดตามสถานการณ์ระหว่างประเทศอยู่เสมอ ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ทั้งในแง่การกำหนดนโยบายต่างประเทศและการนำประโยชน์มาใช้ในบริบทการเมืองภายใน

“ความคิดทางการเมืองระหว่างประเทศ” คืออะไร ในเบื้องต้น นักวิชาการความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ Jackson (2005) ได้นิยามคำดังกล่าวไว้ว่าเป็นความคิดและความเชื่อขั้นพื้นฐานที่มนุษย์พิจารณาเกี่ยวกับกิจการระหว่างประเทศที่เกิดขึ้นในช่วงชีวิตของผู้คน ตัวอย่างความคิดดังกล่าว เช่น อนาธิปไตยในระดับระหว่างประเทศ สังคมแห่งรัฐ (Society of States) การครองอำนาจหรือความสัมพันธ์ระหว่างมหาอำนาจ จักรวรรดิ วิถีปฏิบัติและธรรมเนียมทางการเมือง ทฤษฎีระหว่างประเทศ สงครามและสันติภาพ เศรษฐกิจระหว่างประเทศ องค์การระหว่างประเทศ ตลอดจนเรื่องภาคประชาสังคมในระดับโลก

ทิวพล ชมภูพันธ์

เป็นต้น กล่าวในอีกนัยหนึ่ง สภาพแวดล้อมระหว่างประเทศในเวลานั้นได้ส่งผลต่อการตระหนักรับรู้และนำมาซึ่งการก่อตัวทางมุมมองที่มีต่อโลกของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง รวมถึงภูมิปัญญาหรือกระแสดวงความคิดที่ดำรงอยู่ในเวลานั้น สิ่งเหล่านี้ล้วนหล่อหลอมให้นักคิดได้ถ่ายทอดทัศนะของตนลงในงานเขียนเพื่อเป็นบทบันทึกความทรงจำและความเห็นที่มีต่อความเป็นไปของกิจการระหว่างประเทศในเวลานั้น ในอีกทางหนึ่ง Keene (2005) ชี้ให้เห็นว่าพื้นฐานหลักเกี่ยวกับความคิดทางการเมืองระหว่างประเทศคือการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างรัฐอธิปไตยด้วยกันเอง แต่ในขณะเดียวกันผู้ศึกษาประเด็นนี้ก็มิอาจเพิกเฉยความสัมพันธ์ระหว่างจักรวรรดินิยมกับหน่วยทางการเมืองอื่นที่มีรัฐอธิปไตย นอกจากนี้ เรายังต้องให้ความสำคัญกับเกณฑ์บางประการที่ทำให้เกิดการจำแนกรัฐอธิปไตยออกจากหน่วยทางการเมืองอื่น เช่น แนวคิดเรื่อง “ความเจริญ” (Civilization) ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ความเจริญที่ว่ากลายเป็นเครื่องจำแนกและเครื่องประกอบสร้าง “ครอบครัวแห่งประชาชาติ” (The Family of Civilized Nations) อันหมายถึงกลุ่มรัฐอธิปไตยตะวันตกที่เจริญแล้วออกจากกลุ่มที่ถูกเรียกว่า “บ้านป่าเมืองเถื่อน” (Barbaric/ Savage) อันหมายถึงพื้นที่นอกยุโรปที่ไม่สามารถจัดการความเจริญได้ตามมาตรฐานตะวันตก การจัดประเภทเช่นนี้ย่อมนำไปสู่การจัดการความสัมพันธ์ทางการเมืองและทางกฎหมายข้ามพรมแดนระหว่างหน่วยทางการเมืองต่าง ๆ ด้วยวิถีทางที่แตกต่างกันไป

Keene (2005, pp. 12-13) ยังเสนอต่อไปอีกว่า การทำความเข้าใจวิธีคิดเกี่ยวกับความคิดทางการเมืองระหว่างประเทศให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ผู้ศึกษาพึงต้องพิจารณาวิธีคิดว่าคุณค่าใดบุคคลหนึ่งมีความเชื่อในเรื่องคุณลักษณะของประชาคมทางการเมืองที่ตนอาศัยอยู่อย่างไร ตลอดจนการสำรวจตรวจสอบว่าความเชื่อที่กล่าวมานั้นมีอิทธิพลต่อมุมมองเกี่ยวกับการดำเนินความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างประชาคมต่าง ๆ อย่างไร

บทความวิจัยชิ้นนี้ใช้กรอบการวิจัยว่าด้วยประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง (History of Political Thought) แนวทางดังกล่าวเป็นการศึกษาความคิดทางการเมืองที่ให้ความสำคัญกับการพิจารณาบริบทแวดล้อมของตัวนักคิดในมิติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น บริบททางการเมือง บริบททางสังคม บริบททางวัฒนธรรม ตลอดจนภาษาที่ใช้ กระแสดวงความคิดและข้อถกเถียงหลักที่ดำรงอยู่ในสมัยนั้น รวมถึงบริบทแวดล้อมอื่น ๆ ที่ก่อร่างสร้างตัวตนของนักคิด ความคิดของนักคิดเองและการถ่ายทอดความคิดลงในตัวบทหรืองานเขียนต่าง ๆ (ไชยันต์ ไชยพร, ม.ป.ป., หน้า 2-3) จะเห็นได้ว่า การศึกษาความคิดทางการเมืองในแนวทางเช่นนี้คือการพิจารณาปฏิสัมพันธ์ระหว่างบริบท (Context) กับตัวบท (Text) ที่ผู้ศึกษาต้องทำความเข้าใจสิ่งที่เกิดขึ้นในยุคสมัยนั้น ๆ อย่างถ่องแท้ไปพร้อมกับการศึกษาตัวบทซึ่งเราอาจเรียกได้ว่าเป็น “การวิเคราะห์บริบท” (Contextual Analysis) วิธีการเช่นนี้แตกต่างไปจากการศึกษาแบบปรัชญาการเมือง (Political Philosophy) ที่เน้นการอ่านตัวบทและตีความตัวบทอย่างระมัดระวัง โดยเฉพาะงานชิ้นเอกของนักปรัชญาหรือนักคิดทางการเมืองที่สำคัญ ซึ่งแนวทางเช่นนี้เรียกอีกอย่างว่า “การวิเคราะห์ตัวบทอย่าง

ละเอียด” (Close textual Analysis) (Ritcher, 2009, pp. 33-55) การศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมืองนั้นมิได้จำกัดอยู่เพียงตัวบุคคลหรือบริบทแวดล้อมเท่านั้น แต่ยังคงศึกษาครอบคลุมถึงการรับรู้แนวคิด (Reception) การปรับเปลี่ยนทางความคิด (Transformation) ตลอดจนการนำความคิดทางการเมืองไปปรับใช้บริบททางการเมืองและสังคมอื่นอีกด้วย (Application) (ศุภชัย ศุภผล, 2554, หน้า 9)

กรอบดังกล่าวจะนำมาประยุกต์ร่วมกับความคิดทางการเมืองระหว่างประเทศที่ศึกษาบริบททางการเมืองร่วมกับพระราชกฤษฎีกาที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีต่อสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศในช่วงที่พระองค์ทรงดำรงพระชนม์ชีพ ตลอดจนวรรณกรรมทางการเมืองระหว่างประเทศที่ทรงพระอักษรตลอดจนพระราชนิพนธ์ที่ทรงถ่ายทอดพระราชดำริเรื่องดังกล่าว

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้วิธีวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการตีความ (Interpretation) เป็นหลัก โดยใช้แหล่งเอกสารชั้นต้น (Primary Source) ได้แก่ บทพระราชนิพนธ์ พระบรมราชโองการ พระราชดำรัส พระราชบันทึกส่วนพระองค์ ตลอดจนวรรณกรรมและข่าวจากหนังสือพิมพ์ในสมัยนั้นที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา อีกทั้งยังมีการใช้เอกสารชั้นรอง (Secondary Resource) ประกอบ เช่น หนังสืองานวิจัย วิทยานิพนธ์และบทความวิชาการ เป็นต้น

ผลการวิจัย

ข้อค้นพบเบื้องต้นของการวิจัยพระราชดำริทางการเมืองระหว่างประเทศในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ พระองค์เป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการระหว่างประเทศในคริสต์ศตวรรษที่ 19 จนถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นอย่างดี ทั้งความรู้ทางประวัติศาสตร์และความเข้าใจการทำงานของสถาบันระหว่างประเทศที่สำคัญของสังคมระหว่างประเทศแบบยุโรปที่ในเวลานั้นเรียกว่า “ครอบครัวแห่งประชาชาติ” ที่ยึดโยงความสัมพันธ์ระหว่างกันไว้ด้วยกรอบกติกาของกฎหมายระหว่างประเทศ ในส่วนนี้ผู้วิจัยนำเสนอผลการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนแรกเป็นการศึกษาการก่อร่างพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และส่วนที่สองเป็นการศึกษาลักษณะสำคัญของพระราชดำริทางการเมืองระหว่างประเทศในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในสามประเด็น ได้แก่ เรื่องครอบครัวแห่งประชาชาติ กฎหมายระหว่างประเทศ และความเสมอภาคระหว่างประเทศ (International Equality)

1. “โลกแห่งมกุฎราชกุมาร” การก่อร่างพระราชดำริทางการเมืองระหว่างประเทศในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

การก่อร่างพระราชดำริทางการเมืองระหว่างประเทศในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นผลมาจากประสบการณ์ 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนแรกคือ “โลกวิชาการ” อันหมายถึง ประสบการณ์การเรียนรู้

ทิวพล ชมภูพันธ์

วิชาตะวันตกด้วยพระองค์เอง และส่วนที่สองคือ “โลกสัมพันธ” อันหมายถึง ประสบการณ์การดำรงพระชนม์ชีพในยุโรปเป็นเวลาร่วมทศวรรษ

การก่อร่างพระราชดำริดังกล่าวเกิดขึ้นในบริบทกระแสความคิดทางการเมืองระหว่างประเทศในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ที่มหาอำนาจยุโรปเป็นผู้กำหนดและกำกับความเป็นไปในระดับประเทศโดยเฉพาะเรื่อง “ความเจริญ” ตามมาตรฐานตะวันตก แต่คุณค่าดังกล่าวกลับเป็นเครื่องจัดแบ่งประเภทของรัฐอื่นและเป็นเครื่องกีดขวางการเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของสังคมนระหว่างประเทศที่เรียกกันเวลานั้นว่า “ครอบครัวแห่งประชาชาติ” คุณค่าดังกล่าวถูกส่งผ่านการขยายตัวของมหาอำนาจตะวันตกในพื้นที่ส่วนต่าง ๆ ของโลกทั้งในรูปแบบการค้า การเผยแพร่ศาสนาและการล่าเมืองขึ้น (Gong, 1984) ตั้งแต่ พ.ศ. 2398 เป็นต้นมาสยามรับมือกับการขยายตัวดังกล่าวผ่านการเข้าร่วมระบบสนธิสัญญา (Treaty System) อันเป็นกรอบกติกาทางกฎหมายระหว่างประเทศของรัฐอธิปไตยทั้งที่ในเวลานั้นยังมีรูปการณ์เป็นรัฐจารีตและยังขาดความรู้ความเข้าใจเรื่องสถาบันระหว่างประเทศรวมถึงอุปสรรคทางภาษา แม้สยามจะไม่ตกเป็นเมืองขึ้นแต่ประสบปัญหาเรื่องอธิปไตยและสถานภาพแห่งรัฐ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเองก็ทรงตระหนักว่าสยามถูกจัดประเภทให้เป็นเพียง “ก้ำกึ่งครึ่ง ๆ กลาง ๆ ระหว่างอารยะและอนารยะ” (พงศิศิดา เกษมสิน, 2513, หน้า 120) หรือ “ประเทศกึ่งเจริญ” (Semi-civilized Nation) ด้วยเหตุนี้ ชนชั้นนำตั้งแต่รุ่นรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมาจึงพยายามยกสถานะสยามให้ “ศิวิไลซ์” จนเป็นที่รับรองอย่างถูกต้อง (Recognition) โดยมุ่งหวังที่จะเข้าเป็นสมาชิกโดยสมบูรณ์ (Full Membership) ในสังคมนระหว่างประเทศ (Gong, 1984) ผลสืบเนื่องที่เห็นได้ชัดคือการเปลี่ยนสยามเข้าสู่รัฐสมัยใหม่และการสถาปนาระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสมัยรัชกาลที่ 5 ตลอดจนการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับนานาประเทศ อันแสดงออกถึงการดำเนินกิจการภายนอกของสยามอย่างเป็นอิสระ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ โดยมีพระนามว่า “เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ” ในบริบทพระประสูติกาลเมื่อ พ.ศ. 2424 สยามกำลังเผชิญกับการขยายตัวอย่างเข้มข้นของจักรวรรดินิยมตะวันตกซึ่งสร้างความวิตกกังวลในหมู่ชนชั้นนำเป็นอย่างยิ่ง ข้อเขียนสำคัญในเรื่องนี้สามารถพิจารณาได้จากเอกสารที่เรียกว่า “คำกราบบังคมทูล ร.ศ. 103” เมื่อ พ.ศ. 2427 ที่เจ้านายและขุนนางสยามกลุ่มหนึ่งได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อชี้ให้เห็นถึงภัยอันตรายจากการล่าเมืองขึ้น การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์การเมืองระหว่างประเทศที่รายล้อมสยาม ตลอดจนข้อจำกัดของสยามและการแสวงหาทางรอดของประเทศ ในเอกสารชิ้นนี้ยังสะท้อนทัศนะทางการเมืองระหว่างประเทศของกลุ่มผู้กราบบังคมทูลไว้อย่างน่าสนใจว่าคนกลุ่มนี้รู้จักครอบครัวแห่งประชาชาติและหลักปฏิบัติเชิงสถาบันระหว่างรัฐยุโรปอย่างกฎหมายระหว่างประเทศที่ผูกโยงไว้กับ “ความเจริญ” อีกทั้งยังหวังให้สยามเปลี่ยนแปลงประเทศไปสู่ความเจริญตามอย่างญี่ปุ่นซึ่งประสบ

ความสำเร็จด้วยการปฏิรูปประเทศไปสู่ความเจริญตามแบบตะวันตกจนได้รับการยอมรับ ดังความตอนหนึ่งที่ว่า “...ถ้าไทยเดินตามทางญี่ปุ่นแล้วยุโรปจะมีความนับถือไทย ... แลให้เข้าเป็นพวกเล็กกฎหมายอินเตอร์เนชแนล ซึ่งเป็นเครื่องป้องกันของประเทศทั้งปวงอันจริงแท้ เอกราชของไทยก็จะเป็นที่แน่นอนต่อไปชั่วกาลนาน” และ “ข้าพระพุทธเจ้าจึงมีประสงค์เป็นล้นเกล้า ฯ ที่จะเดินทางให้มีเครื่องป้องกันอย่างเช่นประเทศยุโรป จึงได้กราบบังคมทูลพระกรุณาตามความคิดเห็นเพื่อได้รับแลถือตามกฎหมายอินเตอร์เนชแนล ตามความนับถือไว้ใจของประเทศยุโรปซึ่งจะเป็นหมู่ที่เรียกว่าอยู่ในแฟมิลีอันเดียวกัน” (ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรรณสูต, 2532, หน้า 51-52) จะเห็นได้ว่า สิ่งเหล่านี้ได้สะท้อนเรื่องการแสวงหาสถานภาพและการยอมรับในระดับระหว่างประเทศได้อย่างชัดเจน ความคิดเช่นนี้ยังส่งต่อมายังรุ่นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธที่จะต้องรับช่วงพระราชภารกิจดังกล่าวในภายภาคหน้า

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงส่งพระราชโอรสไปศึกษาต่างประเทศเพื่อนำวิชาตะวันตกกลับมาพัฒนาประเทศตามพระราชประสงค์ ใน พ.ศ. 2436 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธและพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ (ต่อมาคือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ - ผู้วิชัย) ให้เสด็จไปทรงศึกษาที่ประเทศอังกฤษ ในระยะแรก เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธทรงศึกษาวิชาการตะวันตกและภาษาอังกฤษกับครูพิเศษที่จ้างมาสอน ณ ที่ประทับ ต่อมา พ.ศ. 2437 มีพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธเป็น “สยามมกุฎราชกุมาร” สืบแทนสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศที่ทิวงคต การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีผลต่อการกำหนด “ตัวตน” ของพระองค์ในภายภาคหน้าอย่างมีนัยสำคัญ (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2504, หน้า 65-66) ตลอดจนการกำหนดทิศทางการศึกษาจากเดิมที่ต้องทรงศึกษาวิชาทหารเป็นหลัก เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปพระองค์จำต้องศึกษาวิชาพลเรือนเพิ่มเติมเพื่อเตรียมความพร้อมในฐานะว่าที่กษัตริย์สยาม ดังที่จะขยายความในลำดับถัดไป

1.1 โลกวิชาการ

เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ทรงเข้าศึกษาวิชาทหารที่โรงเรียนนายร้อยทหารบกแซนเฮิสต์ และทรงรับราชการในกรมทหารราบเบาเดอรัม (The Durham Light Infantry) ในทางวิชาพลเรือน ทรงเข้าศึกษาที่วิทยาลัยไครสต์เชิร์ช มหาวิทยาลัยออกฟอร์ด ในสาขาวิชาประวัติศาสตร์ การเมืองการปกครองและกฎหมาย พระองค์ได้ทรงนิพนธ์วิทยานิพนธ์เรื่อง “The War of the Polish Succession” หรือ “สงครามสืบราชสมบัติโปแลนด์” ตามคำกราบบังคมทูลจากพระอาจารย์คือ Francis Parget พระราชนิพนธ์ดังกล่าวถือเป็นงานวิชาการที่ทรงขึ้นอย่างเป็นระบบ (เทพ บุญตานนท์, ม.ป.ป.) โดยรวบรวมความรู้ขึ้นมาจากตำราทางประวัติศาสตร์ยุโรปที่สำคัญจำนวน 7 เล่ม ประกอบด้วย 1) หนังสือ The Balance of Power ของ Arther Hassall 2) หนังสือ A Handbook of European History, 476-1871 ของ Arther Hassall 3) หนังสือ The Pupils of Peter the great ของ R. Nisbet Bain 4) หนังสือ Une Ambassade Francaise en Orient

sous Luis XV ของ Albert Vandal 5) หนังสือ Elisabeth Farnese ของ Edward Armstrong 6) หนังสือ Memoirs of the Kings of Spain of the House of Bourbon ของ William Coxe และ 7) หนังสือ Frederick the Great ของ Thomas Carlyle (มังกูเกิ้ลเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2468)

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นว่า เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ทรงใช้หนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ยุโรปเป็นหลัก แต่เล่มที่น่าสนใจคือหนังสือแนวคิดที่ว่าด้วย “ดุลอำนาจ” ของ Arther Hassall เป็นหนึ่งในกรอบการดำเนินเรื่อง หลักการดังกล่าวถือเป็นการจัดระเบียบความสัมพันธ์และการรักษาเสถียรภาพร่วมกันในประเทศมหาอำนาจยุโรปที่นับย้อนไปได้ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 16 แม้แต่ในบริบทของพระองค์เอง ดุลอำนาจในยุโรปยังปรากฏอย่างเข้มข้นในฐานะแบบแผนและนโยบายต่างประเทศที่ป้องกันมิให้มหาอำนาจรัฐใดรัฐหนึ่งก้าวขึ้นมาเป็นมหาอำนาจยุโรปเพียงหนึ่งเดียว (Single Hegemony) ในงานดังกล่าวยังชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของกฎหมายระหว่างประเทศ การเจรจาทางการทูต ตลอดจนสงครามภายใต้ระบบดุลอำนาจซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนถือเป็นสถาบันหลักที่ทำหน้าที่ธำรงรักษาความมั่นคงและสันติภาพของสังคมระหว่างประเทศยุโรป การใช้งานชิ้นดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงรับรู้เรื่องดุลอำนาจในฐานะแบบแผนของการจัดระเบียบระหว่างประเทศ ในประเด็นนี้แสดงให้เห็นว่าเรื่องดุลอำนาจยุโรปเป็นเรื่องที่รับรู้กันอยู่ในหมู่ชนชั้นนำสยามรุ่นก่อนหน้าด้วย ดังจะเห็นได้จากคำว่า “อำนาจซึ่งที่ซึ่งกัน (แบแลนด์ออฟพาวเวอร์) นั้นเป็นของที่นับกันแต่ในประเทศยุโรป” ในคำกราบบังคมทูล ร.ศ. 103 (ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยากรรณสูต, 2532, หน้า 52)

ต่อมา หลังจากทรงสำเร็จจากมหาวิทยาลัยอ็อกฟอร์ด เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธยังทรงศึกษาวิชาการเพิ่มเติมกับพระอาจารย์พิเศษ วิชาที่ทรงศึกษาได้แก่ วิชากฎหมายระหว่างประเทศ วิชารัฐศาสตร์ และวิชาประวัติศาสตร์ (พาซิน สมคำนึ่ง, 2520, หน้า 263) ผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาวิชาพลเรือนดังกล่าวถือเป็นตัวก่อร่างรากฐานพระราชดำริเกี่ยวกับการเมืองระหว่างประเทศที่สำคัญในพระองค์ที่จะทรงผลต่อการแสดงพระราชทัศนคติอย่างเป็นระบบในพระราชนิพนธ์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เช่น เสรีภาพแห่งทะเล อำนาจคือธรรม และพระราชนิพนธ์เกี่ยวกับการสงครามในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1

เมื่อเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธเสด็จกลับมาประทับ ณ สยามตั้งแต่ พ.ศ. 2445 แล้ว นอกจากจะทรงรับราชการในตำแหน่งต่าง ๆ ยังได้ทรงตั้ง “ทวิปัญญาสโมสร” ณ พระราชวังสราญรมย์ และทรงออกหนังสือพิมพ์รายเดือนที่ชื่อ “ทวิปัญญา” ที่นำเสนอพระราชนิพนธ์ของพระองค์เองและงานเขียนของข้าราชการบริพารที่มีความรู้ความสามารถ “ทวิปัญญา” ประกอบด้วยเนื้อหาที่หลากหลายและรูปแบบการเขียนทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ในงานดังกล่าวได้ปรากฏบทความเกี่ยวกับการเมืองระหว่างประเทศที่น่าสนใจคือเรื่องการทูต การสงคราม กฎหมายระหว่างประเทศและเหตุการณ์ร่วมสมัยในเวลานั้น เช่น สงครามญี่ปุ่น-รัสเซีย เป็นต้น

1.2 โลกสัมพันธ์

นอกจากประสบการณ์ในโลกวิชาการแบบพลเรือนแล้ว ประสบการณ์โลกสัมพันธ์ของเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธก็เป็นส่วนหนึ่งที่ก่อร่างพระราชดำริทางการเมืองระหว่างประเทศ ทั้งนี้ ควรบันทึกไว้ด้วยว่าสยามมกุฎราชกุมารทรงเป็นตัวแทน “รัฐขนาดเล็ก” ที่อยู่นอกยุโรปและถูกจัดว่าไม่เจริญ เงื่อนไขเหล่านี้ย่อมส่งผลต่อพระราชทัศนะของพระองค์ที่ประทับอยู่ท่ามกลางบุคคลสำคัญของยุโรปอย่างไม่อาจปฏิเสธได้ พระราชประสงค์หนึ่งที่เห็นได้ชัดในเวลานั้นคือ การแสดงตนว่าเป็นส่วนหนึ่งของประเทศที่กำลังก้าวไปสู่ความเจริญ มีเกียรติและศักดิ์ศรีที่ไม่ด้อยไปกว่าตะวันตก

ก่อนที่เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธจะเสด็จนิวัติสยามอย่างเป็นทางการ ในราว พ.ศ. 2445 พระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศต่าง ๆ ในฐานะผู้แทนพระองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในระหว่างนั้น มีพระราชนิพนธ์ 2 ชิ้นสำคัญที่บันทึกเรื่องราวระหว่างการเดินทางตลอดจนพระราชทัศนะเกี่ยวกับการเมืองระหว่างประเทศไว้อย่างน่าสนใจคือ The Letter of Butterflies (ต่อมาได้แปลเป็นภาษาไทยชื่อ จดหมายถึงผีเสื้อ-ผู้วิเศษ) เมื่อเสด็จพระราชดำเนินเยือนราชสำนักจักรวรรดิออสเตรีย-ฮังการี และ The German Series (ต่อมาได้แปลเป็นภาษาไทยชื่อ จดหมายจากเยอรมนี-ผู้วิเศษ) เมื่อเสด็จพระราชดำเนินเยือนราชสำนักสมเด็จพระจักรพรรดิวิลเฮล์มที่ 2 แห่งเยอรมนี พระราชนิพนธ์ชิ้นดังกล่าวนอกจากจะบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับบุคคลและสถานที่ที่พระองค์ทรงพบเห็นไว้ ยังมีบางส่วนที่แสดงถึงการแสดงตนของคนจากประเทศนอกยุโรปว่ามีได้น้อยหน้าชาติอื่นแต่ประการใด ยิ่งไปกว่านั้นยังมีความรู้ความสนใจต่อความเป็นไปของโลกด้วย ดังความตอนหนึ่งที่ว่า

“เมื่อทราบกันว่าฉันสนใจในเรื่องราวเกี่ยวกับประเทศของเขา (ฮังการี – ผู้วิเศษ) ดังนั้นในคืนวันนั้น จะมีคนอย่างน้อยหนึ่งคนที่จะคิดว่ามกุฎราชกุมารสยามนั้น ใ้การได้ ฉันไม่รับรองว่าจะมีใครอีกที่ให้ความนิยมแก่มกุฎราชกุมารสยาม เช่นเดียวกัน เค้านต์ เซเซนยี แต่รับรองได้อย่างแน่นอนว่า จะไม่มีใครเห็นฉันเป็นเพียงตัวตุนตัวหนึ่ง ข้อนี้สำคัญมากมิใช่หรือ” (มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2523, หน้า 11-12)

หรืออีกตอนหนึ่งที่ว่า

“การมาเยี่ยมประเทศออสเตรีย เป็นผลดีแน่ การรับรองที่บ้านเมืองจัดให้แก่ฉันและผู้ติดตามเป็นที่พอใจมาก ฉันได้รับเกียรติยศอย่างสูงยิ่งกว่าที่แห่งอื่น ๆ เว้นรัสเซีย แต่ที่รัสเซียนั้น พระมหากษัตริย์ก็มีได้ไปรับฉันที่สถานีรถไฟเช่นที่นี้ ฉันได้ทราบมาว่า พระจักรพรรดิ-ราชาธิบดี ตั้งพระทัยจะมาส่งฉันอย่างน้อยก็ที่วังนี้ ถ้าไม่ใช่ที่สถานีรถไฟเท่าฉันได้เห็น พระจักรพรรดิผู้นี้เป็นผู้น่านับถืออย่างยิ่ง พระองค์ได้มีพระราชหฤทัยงดงาม มีพระราชประสงค์ที่จะรับรองฉันตั้งแต่ต้น และตลอดมา” (มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2523, หน้า 32-33)

จากข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า สถานภาพของสยามและอิสริยยศของเจ้านายสยามเป็นสิ่งที่เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธทรงถือเป็นเรื่องอ่อนไหวและต้องให้ความสำคัญอย่างยิ่ง ด้วยทรงตระหนักอยู่เสมอว่าสยาม

ตีพิมพ์ ชมภูพันธ์

มิได้สถานะเสมอด้วยชาติตะวันตก การแสดงพระองค์อย่างมีเกียรติในพื้นที่สาธารณะจึงสำคัญอย่างยิ่ง เพื่อมิให้ชาวยุโรปดูถูกพระองค์ว่าเป็นเพียง “ตัวตุง” หรือมองว่าด้อยกว่าเพียงเพราะความต่างทางเชื้อชาติ ในอีกทางหนึ่ง แม้สยามจะรักษาความสัมพันธ์ทางการทูตกับมหาอำนาจตะวันตกด้วยความระมัดระวัง แต่ชนชั้นนำในเวลานั้นต่างก็รู้ว่าชาติเหล่านี้พยายามเอารัดเอาเปรียบสยามอยู่เสมอแต่ก็ไม่อาจทำการ อันใดที่แสดงตนเป็นศัตรูกับมหาอำนาจเพราะอาจกระทบต่อความอยู่รอดปลอดภัยของประเทศได้ (สายชล สัตยานุรักษ์, 2557, หน้า 278)

จากข้างต้นสามารถกล่าวได้ว่าในบริบทปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งยังดำรงพระยศเป็นเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ได้เสด็จไปศึกษา ต่อที่ประเทศอังกฤษ พระองค์มีประสบการณ์ทั้งโลกวิชาการและโลกสัมพันธ์ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องเกือบ ทศวรรษ ย่อมมีผลต่อการรับรู้และการก่อร่างทางความคิดเกี่ยวกับการเมืองระหว่างประเทศของพระองค์ จากข้างต้นได้กลายเป็นปัจจัยที่ก่อร่างพระราชดำริทางการเมืองระหว่างประเทศในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

2. สยามกับ “กฎหมายนานาชาติ” และ “สมาคมนานาชาติ”: พระราชดำริทางการเมืองระหว่างประเทศในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์เมื่อวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2453 รัชสมัยของพระองค์ถือเป็นการสืบสานพระราชภารกิจต่อจากพระราชบิดาที่ได้ทรงก่อร่างสร้างรัฐสยาม สมัยใหม่และระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ให้คงหลักประกันอย่างมั่นคงได้ในระดับหนึ่ง แม้แต่ปัญหา การคุกคามจากเจ้าจักรวรรดินิยมก็ได้เป็นข้อคำนึงในหมู่ชนชั้นนำอีกต่อไป แต่ปัญหาเรื่องอธิปไตยและ สถานภาพของสยามก็ยังไม่ได้รับการแก้ไขโดยสมบูรณ์ เมื่อพิจารณาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการต่างประเทศ ในช่วงเริ่มรัชสมัยของพระองค์นั้น การเมืองระหว่างประเทศในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 เกิดการเปลี่ยนแปลง ขนาดใหญ่หลายประการ เช่น การล่มสลายของระบบดุลอำนาจยุโรปที่ถูกแบ่งออกเป็น 2 ค่ายอย่างชัดเจน การผงาดของสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่น เป็นต้น ความผันผวนเหล่านี้ล้วนอยู่ในสายพระเนตรของพระเจ้าแผ่นดินสยามพระองค์ใหม่และสะท้อนออกมาในพระราชนิพนธ์จำนวนมากที่ทรงไว้ตลอดรัชสมัย อีกทั้ง รัชสมัยของพระองค์ยังเป็นคราวแรกที่สยามได้เข้าร่วมสงครามระดับสากลที่อิงกติกากฎหมายระหว่าง ประเทศเป็นคราวแรกและมีโอกาสได้ร่วมจัดระเบียบการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างรัฐภายหลัง สงครามโลกครั้งที่ 1 สิ้นสุดผ่านการประชุมสันติภาพที่กรุงปารีส (The Paris Peace Settlement) และการ จัดตั้งองค์การสันนิบาตชาติ (League of Nations)

ผู้วิจัยเสนอว่า พระราชดำริทางการเมืองระหว่างประเทศในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า เจ้าอยู่หัวนั้นให้น้ำหนักกับ 3 ประเด็นในกิจการระหว่างประเทศ ได้แก่ 1) พระราชดำริเกี่ยวกับ “ครอบครัว

แห่งประชาชาติ” 2) พระราชดำริเกี่ยวกับกฎหมายระหว่างประเทศ และ 3) พระราชดำริเกี่ยวกับความเสมอภาคระหว่างประเทศ

2.1 พระราชดำริเกี่ยวกับ “ครอบครัวแห่งประชาชาติ”

จากการศึกษาพบว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพิจารณาลักษณะการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างรัฐในรูปแบบสังคมระหว่างประเทศ หรือที่นานาประเทศอยู่ภายใต้ชุดคุณค่าและกติการ่วมกันของ “ครอบครัวแห่งประชาชาติ” หลักฐานที่ปรากฏอย่างชัดเจนคือ การใช้คำว่า “สมาคมแห่งชาติ” “สมาคมนานาชาติ” และ “สรรพสากลประเทศ” พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพิจารณาว่านานาอารยประเทศล้วนดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างกันฉันเครือญาติภายใต้กติกาเชิงสถาบันที่สำคัญอย่างกฎหมายระหว่างประเทศ การทูตและการสงคราม

พระราชดำรินี้สอดคล้องกับข้อเสนอลักษณ์ว่าด้วยมโนทัศน์สังคมระหว่างประเทศของนักวิชาการความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบบสำนักอังกฤษ สังคมดังกล่าวถือกำเนิดและมีพัฒนาการในยุโรปมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 15 ด้วยการที่รัฐดำเนินความสัมพันธ์กันบนพื้นฐานการยึดถือคุณค่าและผลประโยชน์ร่วมกันบางประการ ตลอดจนมีลักษณะพื้นฐานเดียวกันคือการเป็นรัฐอธิปไตย (Bull and Watson, 1984) กระนั้นก็ดี ในคุณค่าและบรรทัดฐานบางประการสังคมระหว่างประเทศก็มิได้ส่งผลที่เป็นคุณต่อประเทศนอกยุโรปอย่างสยามเท่าใดนัก กติกายึดถือร่วมกันอย่างกฎหมายระหว่างประเทศที่เป็นสิ่งที่ยอมรับกันเฉพาะหมู่รัฐในยุโรป ยิ่งไปกว่านั้นกฎหมายระหว่างประเทศยังเป็นเครื่องจัดประเภท “ความเจริญ” ออกเป็น “รัฐที่เจริญแล้ว” กับ “รัฐที่ไม่เจริญ” หรือ “บ้านป่าเมืองเถื่อน” แนวคิดนี้ได้ผูกโยงไว้กับความคิดหลายประการ ที่สำคัญคือ หลักอธิปไตย (Sovereignty) และการเหยียดสีผิว (Racism) (Kayaoglu, 2010) ในบริบทนั้น สยามถือเป็นรัฐนอกยุโรปที่มีได้ตกเป็นเมืองขึ้นแต่ยังมีได้เป็นรัฐสมัยใหม่อย่างเต็มรูปแบบ สถานภาพของรัฐจึงมิได้อยู่ในฐานที่บรรดาสมาชิกแห่งครอบครัวแห่งประชาชาติให้การรับรองดังเช่นกรณีญี่ปุ่น

ข้อกังวลเช่นนี้ก็อยู่ในพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรวมถึงชั้นชั้นนำรุ่นพระองค์เช่นเดียวกัน ครั้นเสด็จขึ้นครองราชย์เมื่อ พ.ศ. 2453 พระราชดำริเรื่องนี้ปรากฏอย่างชัดเจนในพระราชหัตถเลขาที่ทรงตอบสมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ ที่ส่งลายพระหัตถ์มาถวายพระพรให้พระเชษฐาทรงนำพาสยาม “ถึงระดับสูงเท่ากับชาติที่ก้าวหน้าที่สุด จนได้รับความเคารพนับถือทั่วทั้งโลก” ในการนี้ ได้มีพระราชกระแสตอบกลับว่า “ฉันหวังว่าจะมีชีวิตนานพอที่จะได้เห็นประเทศสยามได้เข้าร่วมอยู่ในหมู่ชาติต่าง ๆ โดยได้รับเกียรติและความเสมอภาคอย่างจริง ๆ ตามความหมายคำนั้นทุกประการ” (จุลจักรพงษ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า, 2554, หน้า 309)

ข้อสังเกตุที่เกี่ยวกับกรการยกระดับสถานภาพของสยามในตอนต้นรัชกาลที่ 6 ได้ถูกผูกโยงไว้กับการประกอบพระราชพิธีของราชสำนัก ดังจะเห็นได้จาก “พระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช” ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2454 พระราชพิธีนี้ได้จัดขึ้นตามโบราณราชประเพณีแต่เป็นการจัดงานแบบเฉลิมฉลอง

ตีพิมพ์ ชมภูพินธุ์

อย่างเต็มรูปแบบตามพระราชประสงค์ส่วนพระองค์ มีการเชิญภาคินตุกะต่างชาติทั้งในระดับสมาชิกพระราชวงศ์และทูตานุทูตเข้าร่วมเป็นคราวแรก อาจกล่าวได้ว่าเป็นโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะได้สำแดงตัวตนของราชสำนักให้เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาสมาชิก “ครอบครัวแห่งประชาชาติ” แม้จะใช้งบประมาณที่มากมายเพียงใดก็ตาม พระราชดำริเช่นนี้ปรากฏอย่างชัดเจนในจดหมายเหตุรายวันที่ทรงบันทึกไว้ว่า

“งานที่มีเจ้านายและทูตต่างประเทศมาช่วยพร้อม ๆ กันเช่นนี้ ไม่ใช่แต่จะยังไม่เคยมีในกรุงสยาม ถึงในประเทศใด ๆ ในภาคเอเชียก็ยังไม่เคยมี เมืองเราเป็นที่ 1 ที่ได้มีคนสำคัญ ๆ มาช่วยงานพร้อมกัน ก็น่าจะรู้สึกภาคภูมิใจในใจอยู่บ้าง แต่ก็ต้องเขม่นะมักทำตัวให้จำเจยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อนและต้องระวังแต่มีคู่แข่งขึ้นอีก เพราะชาติยุโรปต่าง ๆ เขาเริ่มจะนับหน้าถือตาเราอยู่แล้ว ต้องสำแดงให้เราแลเห็นปรากฏว่าชาติเราตื่นแล้วจริง ไม่จัวเจียดต่อไป และเป็นชาติที่สมควรเขาจะรับรองคบค้าในสมาคมแห่งชาติได้ แต่ก็ต้องระวังไม่ทะนงเกินไป เหลิงเกินไป ผู้ที่ดูถูกและไม่พอใจไม่ยอมเห็นความจำเจยิ่งรุ่งเรืองของชาติเราก็มีอยู่และเป็นผู้ที่เปิ่นเพื่อนบ้านกลาง ๆ อยู่ด้วย ที่ไหนเลยเขาจะพอใจในการที่เราจะตะเกียกตะกายให้เทียมทันเสมอหน้าเขา ยังมีทางที่จะแข่งขันหน้าไปด้วยเขาก็จะไม่พอใจหนักขึ้น แต่เราได้เริ่มขึ้นแล้ว ก็ไม่ยอมถอยหลัง จะต้องเดินนำเรื่อยไปเท่านั้น จึงจะไม่เสียท่าที่ที่ได้ยอมลงทุนเปิ่นมากมาย กายกองในงานครั้งนี้” (ข้อความที่ขีดเส้นใต้โดยผู้วิจัย) (มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2517, หน้า 41)

พระราชดำรินี้ถูกทำให้ชัดเป็นอย่างไรในพระบรมราชแกลงการณ์ที่สยามเข้าร่วมสงครามดังกล่าวความตอนต้นที่ว่า “...ทั้งนี้ก็เพื่อประเทศอิสระทั้งหลายซึ่งมีฐานที่เปิ่นเครือญาติของสรรพสากลประเทศ (แฟมมีลีโออฟเนชัน) จะต้องเปิ่นนายบงการตามความเห็นชอบของตนเอง...” (รวมเรื่องกรุงสยามประกาศสงครามต่อประเทศเยอรมัน, 2460, หน้า 18) พระราชดำริข้างต้นนอกจะสะท้อนว่าสยามเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวแห่งประชาชาติแล้ว สยามยังดำรงไว้ซึ่งอำนาจอธิปไตยที่สามารถดำเนินกิจการในมิติภายนอกได้อย่างเป็นอิสระโดย “ไม่ได้มีอำนาจอันใดมาชักจูงสยามให้ต้องกระทำสงครามเลย” (รวมเรื่องกรุงสยามประกาศสงครามต่อประเทศเยอรมัน, 2460, หน้า 41) ข้อยืนยันเช่นนี้ยังสะท้อนพระราชดำริเกี่ยวกับรูปแบบรัฐสยามว่ามีฐานะเป็นรัฐอธิปไตยที่เป็นอิสระ รูปการณ์ของสยามรัฐเช่นนี้ย่อมมีหน้าที่และสิทธิแห่งรัฐซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ “ครอบครัวแห่งประชาชาติ” ที่สามารถดำเนินกิจการภายนอกได้อย่างอิสระ ทั้งที่ในความเป็นจริงสยามยังคงเผชิญข้อท้าทายในเรื่องดังกล่าว

2.2 พระราชดำริเกี่ยวกับกฎหมายระหว่างประเทศ

ในบรรดาเนื้อหาความสัมพันธระหว่างประเทศทั้งหมด ผู้วิจัยพบว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำเสนอความรู้เกี่ยวข้อกฎหมายระหว่างประเทศไว้มากที่สุด พระราชดำริทางการเมืองระหว่างประเทศเกี่ยวกับกฎหมายระหว่างประเทศในพระองค์ ได้แก่ 1) การยอมรับว่า

กฎหมายระหว่างประเทศเป็นกติกาสากลที่ถูกสร้างขึ้นโดยมหาอำนาจ และ 2) กฎหมายระหว่างประเทศเป็นกติกาสากลเฉพาะสำหรับประเทศที่เจริญแล้ว แม้ในบางคราวพระองค์จะแสดงพระราชทัศนะต่อกฎหมายดังกล่าวว่าเป็นของไร้ประโยชน์หรือไม่สามารถใช้ลงโทษได้อย่างแท้จริง แต่บางสถานการณ์อย่างสงครามโลกครั้งที่ 1 พระองค์ก็ทรงแสดงความสามารถในการให้ความหมายว่ากฎหมายระหว่างประเทศเป็นกติกาสากลที่ชี้วัดจริยธรรมระหว่างประเทศ พระราชดำริเช่นนี้ ปรากฏอย่างเด่นชัดในหนังสือ “หัวข้อกฎหมายนานาประเทศ แพนคอดีเมือง” ที่รวบรวมพระราชนิพนธ์ที่ทรงไว้ก่อนขึ้นครองราชย์ให้เป็นรูปเล่มเมื่อ พ.ศ. 2457 “กฎหมายทะเล (จากสมุทรสาร)” เมื่อ พ.ศ. 2461 ตลอดจนพระราชนิพนธ์ที่แทรกความรู้เกี่ยวกับกฎหมายระหว่างประเทศผ่านพระนามแฝง “รามจิตติ” หรือ “ร.จ.” ที่ทรงจำแลงพระองค์เป็นนักกฎหมายชาวสยามผู้มีฝีปากกล้า

“หัวข้อกฎหมายนานาประเทศ” ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นโดยอ้างอิงตำรากฎหมายที่ชื่อ “The Principle of International Law” ของ T. J. Lawrence นักกฎหมายระหว่างประเทศคนสำคัญในคริสต์ศตวรรษที่ 19 อนึ่ง ควรกล่าวได้ด้วยว่า กฎหมายระหว่างประเทศในบริบทดังกล่าวได้รับอิทธิพลจากนักกฎหมายสำนักบ้านเมือง (Positivist Law) ที่ให้ความสำคัญกับกฎหมายลายลักษณ์อักษรในรูปแบบการทำข้อตกลงระหว่างประเทศในรูปแบบสนธิสัญญา ยิ่งไปกว่านั้นกฎหมายระหว่างประเทศยังเป็นสถาบันระหว่างประเทศเชิงกติกาสากลที่สงวนไว้เฉพาะประเทศที่เจริญแล้วเท่านั้น ซึ่งในที่นี้หมายถึงประเทศที่มีรูปการณเป็นรัฐสมัยใหม่อันมีอำนาจอธิปไตยโดยสมบูรณ์ ฉะนั้นหน่วยงานการเมืองใดที่ไม่เป็นไปตามเกณฑ์ดังกล่าวก็ไม่ถูกนับรวมไว้ ในประเด็นนี้ กลุ่มผู้เสนอคำกราบบังคมทูล ร.ศ. 103 ก็แสดงความเห็นไว้อย่างน่าสนใจว่ากฎหมายระหว่างประเทศนั้น “แต่ขึ้นไว้สำหรับประเทศซึ่งมีศิวิไลซ์ มีความคิดความเห็นผิดชอบชั่วดีทางเดียวกัน และมียุติธรรมถือกฎหมายตัดสินโดยความแลขนบธรรมเนียมก็คล้ายคลึงกัน จึงจะได้รับแลถือตามกฎหมายนั้นได้” (ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรรณสูต, 2532, หน้า 47) ดังนั้นประเทศอื่นนอกยุโรปจึงมิได้มีสิทธิหรือเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายดังกล่าวหากปราศจากการยอมรับจากประเทศในยุโรป

ในงานของ Lawrence เองก็ได้นิยามกฎหมายระหว่างประเทศว่าเป็น “กติกาสากลที่กำหนดการขึ้นนำให้แก่อำนาจแล้วในการเกี่ยวข้องกับรัฐหนึ่ง” (The rules which determine the conduct of the general body of civilized states in their dealings with one another) (Lawrence, 1913, p. 1) ในประเด็นนี้ พระองค์ได้ทรงถ่ายทอดลักษณะเฉพาะของกฎหมายระหว่างประเทศไว้ในภาษาไทยอย่างชัดเจนว่าเป็นกติกาสากลที่ปฏิบัติต่อกันทั้งที่ประเทศตะวันตกและ “ประเทศที่นับว่ามีความเจริญทันประเทศอื่น ๆ (คือ ศิวิไลซ์) แล้ว” (มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2548, หน้า 4) ความมุ่งหวังประการหนึ่งของพระราชนิพนธ์ที่รวบรวมไว้ครั้งนั้นคือต้องการให้คนไทยมีความรู้เรื่องกฎหมายระหว่างประเทศในฐานะที่คนไทยเป็นส่วนหนึ่ง “แห่งชาติซึ่งดำเนินสู่ความเจริญ และตั้งใจจะดำเนินไปให้เสมอหน้าเพื่อนบ้าน” อีกทั้งคนไทยยังเป็นส่วนหนึ่งของประเทศที่ “จะเข้าสู่สมาคมแห่งนานาประเทศ” ก็จำเป็นอย่างยิ่งที่

ตีพิมพ์ ชมภูพันธ์

ต้องมีความรู้ความเข้าใจกฎกติกาสากลอันเป็นที่ยอมรับร่วมกันในสังคมระหว่างประเทศ (มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2548, คำนำ)

แม้จะทรงมีความรู้และยอมรับว่าการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศล้วนมีกรอบกติกาทางกฎหมายเป็นเครื่องกำกับ กระนั้นก็ตาม กฎหมายดังกล่าวก็เป็นกติกาที่ชาติตะวันตกเป็นผู้วางกรอบไว้ดังที่ได้ทรงแสดงพระราชทัศนะไว้สอดคล้องกับกลุ่มผู้เสนอคำกราบบังคมทูล ร.ศ. 103 ว่า “กฎหมายนานาประเทศนั้นนับว่ามหาประเทศเท่านั้นเป็นผู้มีเสียงประดิษฐ์บัญญัติขึ้นใหม่หรือแก้ไขบัญญัติเดิม” (มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2560, หน้า 386) แม้กระทั่งการสงครามสมัยใหม่ก็ไม่ต่างอะไรกับ “การฆ่าคนโดยมีระเบียบ” เป็นเครื่องรองรับ (มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2461, หน้า 28) สยามเองก็เผชิญความท้าทายจากสนธิสัญญาหลายฉบับที่วางเงื่อนไขทางกฎหมายจนส่งผลให้เกิดปัญหาอธิปไตยที่ไม่สมบูรณ์โดยเฉพาะเรื่องการค้าและเศรษฐกิจ รวมถึงปัญหาคนในบังคับต่างชาตินานาชาติโดยเฉพาะชาวจีนในสยามซึ่งกลายเป็นสิ่งที่ราชสำนักรัชกาลที่ 6 มองว่าเป็นภัยต่อความมั่นคงของรัฐ (อดิพันธ์ พรหมพันธุ์ใจ, 2567, หน้า 112)

มีข้อนำสังเกตประการหนึ่งว่า พระราชดำริเกี่ยวกับกฎหมายระหว่างประเทศเริ่มได้รับการนำเสนออย่างแข็งขันและต่อเนื่องในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวิจารณ์กฎหมายระหว่างประเทศผ่าน “รามจิตติ” ว่า “สิ่งไร้ประโยชน์” หรือ “ความรู้ตถกฤต” เมื่อเกิดสงคราม กฎหมายระหว่างประเทศมิได้มีประสิทธิภาพที่เข้มแข็งเพียงพอจะระงับยับยั้งความรุนแรงและความขัดแย้งระหว่างประเทศได้เลย ในทำนองสุดแล้วกฎหมายระหว่างประเทศอาจ “เป็นที่พึ่งไม่ได้อีกต่อไปแล้ว” (มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2560, หน้า 332) ความเห็นเช่นนี้ตั้งความตอหนึ่ในบทความ “การจมนแห่งเรือลูลิตาเนีย” ที่ว่า

“คนเราโดยมากพากันเข้าใจเสียว่ามนุษย์ดำเนินขึ้นสู่ความรุ่งเรืองมากอยู่แล้ว และได้ตกลงกันตั้งกฎแบบธรรมเนียมไว้เป็นอันมาก เพื่อวางระเบียบการสงคราม ให้ทำแก่กันแต่โดยอาการอันตรงไปตรงมา ห้ามอุบายและกลยุทธ์ต่าง ๆ ที่ทำความลำบากหรือทรมานโดยเกินไป ดังนี้เป็นต้นสรุปรวมความเป็นว่า เราพากันเชื่อเสียโดยมากแล้วว่า กฎหมายนานาประเทศจะเป็นเครื่องป้องกันการถอยหลังกลับเข้าไปหาวิธีทำยุทธแก่กันตามแบบโบราณอันปราศจากความเมตตาปราณีนั้นได้ แต่การมหาสงครามในระหว่างประเทศใหญ่ ๆ ในยุโรปครั้งหลังที่สุดนี้ แสดงให้เราเห็นชัดแล้วว่า การสงครามยังคงเป็นเครื่องทำให้ชนต้องรับความเดือดร้อนโดยทั่วถึงกัน ประดุจมหายักษ์จับดวงใจไปบีบอยู่ในมือและบีบเล่นทีละน้อย ๆ ให้อ่อน ๆ ตาย คนเราสมัยนี้ได้เคยรับความสุขมามากขึ้นแล้ว เมื่อมาต้องรับทุกข์เพราะความพลัดพรากจากผู้ที่เรารักใคร่ อันต้องไปเสียชีวิตจริงเพราะการสงครามนี้ ก็ย่อมจะรู้สึกทุกข์เวทนายิ่งขึ้นตามส่วนเหมือนกัน ส่วนผู้ที่อุตสาหพยายามเล่าเรียนวิชากฎหมายนานาประเทศมาแล้ว ก็ต้องรู้สึกเสียเวลาที่ได้เสียไปแล้วเพื่อศึกษาสิ่งซึ่งเขาเป็นที่พึ่งไม่ได้เลย ท่านผู้อื่นเป็นอย่างไรไม่ทราบ แต่ส่วน

ข้าพเจ้าได้เก็บตำรากฎหมายนานาประเทศเข้าตู้เสียนานแล้ว และถ้าจะหยิบออกมาบ้างบางครั้งคราว ก็เพียงสำหรับดูเล่นคล้าย ๆ ดูหนังสือโบราณพื้นสมัยอะไรอัน 1 เป็นพื้น” (มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2560, หน้า 284-285)

แม้ประเทศใดประเทศหนึ่งจะถูกนับให้เป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายระหว่างประเทศแล้ว แต่นั่นก็มิได้เป็นเครื่องรับประกันว่าประเทศนั้นจะได้รับความคุ้มครองหรือปราศจากภัยอันตรายที่กำลังคุกคามรัฐนั้น กฎหมายระหว่างประเทศจึงเป็นเรื่องไม่อาจความแน่นอนได้ ดังความที่ตอนหนึ่งในบทความ “ยุทธภยกระทบผู้เป่กลาง” ที่ว่า

“แต่กฎหมายนานาประเทศนั้น ต่างคนต่างบรรยายขยายอรรถไปต่าง ๆ กัน และโดยมากก็อธิบายให้เป็นประโยชน์ฝ่ายตนอย่างมากที่สุดที่จะพึงกระทำได้ เพราะฉะนั้นข้อใดที่ถึงแม้จะนับว่าเป็นส่วน 1 แห่งกฎหมายนานาประเทศแล้ว จะนับว่าเป็นอันยุติหมดปัญหาที่หาไม่ได้ คงยังมีทางที่จะเถียงกันต่อไปแทบไม่มีที่สุด ดังนี้การศึกษากฎหมายนานาประเทศจึงนับว่าไม่มีเวลาที่จะสิ้นสุดเหมือนกัน ผู้ใฝ่ใจในวิชาอันนี้ต้องคอยดูฟังเหตุการณ์ที่เปลี่ยนอยู่เสมอจึงจะไม่เรื้อ” (มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2560, หน้า 386)

แม้ “รามจิตติ” จะวิจารณ์เชิงเหน็บแนมความไร้น้ำยาของกฎหมายระหว่างประเทศดังกล่าวไปข้างต้น แต่ในทางราชการ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกลับแสดงความสำคัญของกฎหมายระหว่างประเทศในฐานะเครื่องมือในการดำเนินนโยบายต่างประเทศและเครื่องมือคัดแยกพฤติกรรมของรัฐ กล่าวคือ พระองค์ทรงใช้ประโยชน์จากการที่สยามเป็นผู้เข้าร่วมการประชุมสันติภาพที่กรุงเฮก (The Hague Conference) และรัฐผู้ลงนาม (Signatory State) ของกฎหมายระหว่างประเทศภาคสงคราม โดยอ้างถึง “กรุงสยามเป็นประเทศที่ได้ลงชื่อในสัญญาทั้งหลายซึ่งได้ที่กรุงเฮกอยู่ประเทศหนึ่งแล้ว” (คำบอกกล่าวขัดขวางของกรุงสยามต่อวิธีทำสงครามซึ่งผิดจารีตประเพณีระหว่างนานาประเทศ, 2460) มาประกอบสร้างความเป็นเหตุเป็นผล (Justification) โดยอิงกฎหมายให้แก่การดำเนินนโยบายต่างประเทศของสยามทั้งในช่วงประกาศความเป็นกลาง เช่น การคัดค้านนโยบายเรือดำน้ำของเยอรมนี ตลอดจนพฤติกรรมการละเมิดกฎหมายระหว่างประเทศของเยอรมนีกับออสเตรเลีย-ฮังการี และช่วงการประกาศเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 ที่สยามแสดงออกถึงความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินการภาคสงครามอย่างถูกต้องตามกติกาให้เป็นที่ประจักษ์แก่สังคมระหว่างรัฐ (ศิวพล ชมภูพันธ์, 2564, หน้า 136-137) รัฐบาลสยามจึงมีหน้าที่และทรงไว้ซึ่งสิทธิแห่งสมาชิกภาพในสังคมระหว่างประเทศที่จะ “รักษาความชอบธรรมทั้งหลายในระหว่างนานาประเทศ ให้เป็นที่ศักดิ์สิทธิ์อยู่สืบไป” (ประกาศกระแสพระบรมราชโองการว่าด้วยการสงครามซึ่งมีต่อประเทศเยอรมนีและออสเตรเลียฮังการี, 2460)

ความน่าสนใจประการหนึ่งจากการศึกษาพระราชนิพนธ์เกี่ยวกับกฎหมายระหว่างประเทศในประเด็นเรื่อง “เสรีภาพแห่งทะเล” (Freedom of the Sea) ผู้วิจัยพบการอ้าง Hugo Grotius นักคิดทางการเมืองชาวดัตช์ Grotius ได้รับการยกย่องว่าเป็น “บิดาแห่งกฎหมายระหว่างประเทศ” ซึ่งมีงานเขียนชิ้น

ทิวพล ชมภูพันธ์

สำคัญคือ De Jure Beli ax Pacis ซึ่งได้รับความนิยมและตีพิมพ์ในภาษาต่าง ๆ อย่างแพร่หลายมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 17 Grotius เป็นผู้นำเสนอแนวคิดทางการเมืองระหว่างประเทศที่สำคัญอย่างยิ่ง 2 ประการ ได้แก่ แนวคิดว่าด้วย “สังคมใหญ่แห่งรัฐทั้งหลาย” และ “กฎแห่งประชาชาติทั้งหลาย” (Law of Nations หรือ Jus Gentium ในภาษาละติน) อันเป็นกฎว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ อีกทั้งยังนำเสนอเรื่องความเป็นธรรมในระดับระหว่างประเทศที่ชี้ให้เห็นว่า แม้สงครามจะเป็นสิ่งที่อาจไม่เลี่ยงได้แต่ก็ต้องมีกฎเกณฑ์และความเป็นธรรมไม่น้อยไปกว่ากระบวนการตุลาการ (วีระ สมบูรณ์, 2561, หน้า 299-302)

ควรกล่าวเป็นเบื้องต้น เสรีภาพแห่งทะเลเป็นพระราชนิพนธ์ที่ไม่ทรงใช้พระนามแฝง ในงานชิ้นนี้ถือเป็นการประมวลความรู้และความคิดเกี่ยวกับการต่างประเทศที่น่าสนใจมากอีกชิ้นหนึ่ง ทั้งในแง่ประวัติศาสตร์การทูต การสงคราม กฎหมาย เหตุการณ์ร่วมสมัยและความคิดทางการเมืองของเมธีโบราณไว้อย่างเป็นระบบ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวถึง “โกรติอุส” ในเรื่อง “มาเรลิเบรัม” (Mare Liberum) (มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2461, หน้า 7) หรือหลักการเสรีภาพแห่งทะเลซึ่งเป็นหลักการที่ยอมรับกันโดยทั่วไปถึงการใช้ประโยชน์ร่วมกันของมนุษยชาติจากท้องทะเล ด้วยถือว่าทะเลควรจะเป็นสมบัติร่วมกันและเปิดโอกาสให้แก่ประเทศต่าง ๆ เข้ามาแสวงหาประโยชน์ได้โดยไม่มีผู้หนึ่งผู้ใดอ้างสิทธิครอบครองเหนือส่วนหนึ่งส่วนใดของทะเลได้ พระองค์ใช้ความรู้เรื่องดังกล่าวมาอธิบายประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ทางทะเลโดยทรงอ้างอิงหนังสือทางประวัติศาสตร์ในภาษาอังกฤษไว้หลายชิ้น รวมถึงการชี้ให้เห็นถึงเป้าหมายของงานเขียนของ Grotius ที่วิพากษ์การขยายอำนาจและผลประโยชน์ทางทะเลของโปรตุเกสในมหาสมุทรอินเดีย อีกทั้งยังมีการกล่าวถึง “กฎแห่งการสงครามและสันติภาพ” หรือ “เด จูเร เบลลี อีต ปาซิส” (De Jure Belli et Pacis) ของ Grotius (มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2461, หน้า 9) สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นความสนพระราชหฤทัยและหนังสือที่พระองค์ทรงอ่านในฐานะฐานแห่งพระราชดำริทางการเมืองระหว่างประเทศที่มองความสัมพันธ์ระหว่างรัฐว่าเป็นสังคมประเภทหนึ่ง หรือที่เรียกกันในหมู่นักวิชาการยุคปัจจุบันว่า “ทัศนะแบบโกรเทียสว่าด้วยสังคมระหว่างประเทศ” (The Grotian View of International Society) (ดู Roberts, Kingsbury and Bull, 1990) นอกจากนั้นยังทรงอ้างหลักของ Grotius มาวิจารณ์พฤติกรรมการละเมิดกฎหมายระหว่างประเทศของเยอรมนีที่ดำเนินนโยบายการทำสงครามด้วยเรือดำน้ำอย่างไร้ขอบเขต อีกทั้งยังทรงยกของคำพูดของ Grotius มาอ้างเพื่อแสดงทัศนะส่วนพระองค์ไว้ว่า “เรือดำน้ำของเยอรมันได้กระทำความผิดถึงหลักกฎหมายนานาประเทศโดยอาการอันทารุณร้ายกาจ ซึ่งตามคำของโกรติอุส “เป็นสิ่งที่แม้ชาติคนปากก็รู้สึกว่าเป็นของบัดสี” (มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2461, หน้า 26)

ในตอนท้าย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสรุปลักษณะสำคัญของกฎหมายระหว่างประเทศไว้อย่างน่าสนใจโดยทรงเปรียบเทียบว่ากฎหมายระหว่างประเทศเป็นดังกติกาของกีฬา กีฬาที่เวลานั้นก็คงหมายถึงการเมืองระหว่างประเทศนั่นเอง ผู้เล่นไม่ปฏิบัติตามก็ถือว่าเป็นคนโกงและ

เอาเปรียบผู้อื่นซึ่งเล่นตามกติกา ในแง่นี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมองว่ากฎหมายระหว่างประเทศเป็นเสมือน “ธรรมะ” ที่เป็นตัวชี้วัดจริยธรรมเพื่อจัดประเภทของรัฐในสังคมระหว่างประเทศ ออกเป็นรัฐที่ดีและรัฐที่ไม่ดี เยอมนี่ในเกมสงครามโลกจึงกลายเป็น “นักกีฬาที่ไม่ประพฤติตามระเบียบการเล่น” จึงทำให้ปัญหาที่ถ่วงในเรื่องธรรมะระหว่างประเทศแปลงลักษณะไปเสียหมดแทบจะทุกข้อ” (มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2461, หน้า 31)

2.3 พระราชดำริเรื่องความเสมอภาคในระดับระหว่างประเทศ

การทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้ากับนานาประเทศนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมาได้เป็นเครื่องตอกย้ำสถานภาพของสยามให้เป็นเพียงรัฐขนาดเล็กและดำรงตนอยู่ในระบบสนธิสัญญาด้วยสถานะไม่เสมอภาค พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงตระหนักดีว่าสยามเป็นเพียง “เมืองอานุกาฬน้อย” ท่ามกลาง “มหาประเทศ” อย่างยุโรป สถานภาพของรัฐสยามคือมิได้ตกเป็นอาณานิคมและมีอิสระในการดำเนินกิจการภายนอกได้อย่างเต็มที่ กระนั้นก็ตาม อำนาจอธิปไตยภายในของรัฐโดยเฉพาะการศาลและเศรษฐกิจจากการทำสนธิสัญญากับนานาประเทศยังคงเป็นปัญหาที่ทำให้รัฐบาลราชาธิปไตยต้องพยายามแก้ไขปัญหาเพื่อให้หลุดพ้นจากสถานภาพที่อาจเรียกได้ว่า “มีเอกราชแต่อำนาจอธิปไตยไม่สมบูรณ์” ให้สำเร็จจงได้ ดังนั้น การยกสถานภาพและการรับรองรัฐจากประชาคมระหว่างประเทศจึงเป็นเป้าหมายสำคัญอีกประการหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงอยู่เสมอ

ดังที่กล่าวไปแล้วในตอนต้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชปรารภเกี่ยวกับความไม่เสมอภาคของสยามและหวังจะนำพาสยามให้มีฐานะทัดเทียมกับประเทศอื่นอยู่เสมอ พระราชนิพนธ์กฎหมายนานาประเทศก็เป็นอีกบทสะท้อนการจัดประเภทของรัฐในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ดังจะเห็นในหัวข้อ “บุคคลในกฎหมายระหว่างประเทศ” มีการกล่าวถึงรัฐไว้ 2 รูปแบบ คือ 1) “ประเทศหรือรัฐบาลซึ่งเป็นเอกราช” หรือ “สอวะเรัญเสตีต” อันหมายถึง รัฐอธิปไตย รัฐประเภทนี้มีอำนาจอธิปไตยทั้งภายในและภายนอกโดยสมบูรณ์ และ 2) “ประเทศซึ่งไม่เป็นเอกราชเต็มที่” หรือ “ปาร์ตสอวะเรัญเสตีต” อันหมายถึง รัฐที่มีอธิปไตยไม่สมบูรณ์ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ อาณานิคม สหพันธรัฐรวมถึงประเทศที่เป็นกลางโดยกฎหมาย (มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2548, หน้า 8-14)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเห็นว่าเรื่องความเสมอภาคของรัฐในบริบทกฎหมายระหว่างประเทศเป็นเรื่องที่ไม่มีอยู่จริง ทรงแสดงพระราชทัศนะไว้อย่างน่าสนใจว่ารัฐมหาอำนาจเป็นเพียงตัวแสดงกลุ่มเดียวที่สามารถตรวจตราและตัดสินชี้ขาดกิจการระหว่างประเทศ โดยทรงยกตัวอย่างเหตุการณ์สำคัญ ได้แก่ การกำหนดให้เบลเยียมดำรงความเป็นกลางตามกฎหมายระหว่างประเทศ การประชุมหารือเกี่ยวกับวาระต่าง ๆ ในหมู่ประเทศตะวันตก การพิจารณารับรองประเทศด้วยเกณฑ์ความเจริญเพื่อเข้าเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายระหว่างประเทศ การรับรองให้อิตาลีเป็นหนึ่งในมหาอำนาจ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้พระองค์เห็นว่าเป็น “เครื่องลบล้างความเสมอภาคในระหว่างประเทศ” (มงกุฎเกล้า

ทิวพล ชมภูพันธ์

เจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2548, หน้า 52) แม้แต่ละประเทศจะมีอำนาจอธิปไตยหรือดำเนินกิจการได้อย่างอิสระ แต่ประเทศเหล่านี้ต้องเกรงใจต่อประเทศมหาอำนาจเปรียบเสมือน “พี่กับน้อง” ประเทศที่มีอำนาจน้อยกว่า “ฟังฟังคำตักเตือนของพี่และเกรงใจพี่บ้าง” (มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2548, หน้า 53)

สงครามโลกครั้งที่ 1 ถือเป็นจุดแสดงการล่มสลายของระบบดุลอำนาจระหว่างมหาอำนาจยุโรปและเป็นการเสื่อมคลายของระเบียบระหว่างประเทศที่ยุโรปเป็นผู้กำหนด ในเวลานั้น ประธานาธิบดี Woodrow Wilson แห่ง ได้แสดงออกถึงความพยายามในการจัดระเบียบระหว่างประเทศขึ้นใหม่หลังสงครามด้วยชุดคุณค่าที่ให้ความสำคัญกับ “สากลนิยมแบบเสรี” (Liberal Internationalism) เช่น การเปิดเสรีทางการค้าและการเดินเรือในทะเล การทูตแบบเปิด (Open Diplomacy) แนวคิดเรื่องการกำหนดชะตากรรมด้วยตนเอง (Self-determination) ชุดคุณค่าว่าด้วยการปกครองแบบประชาธิปไตยรวมถึงเรื่องความเสมอภาคระหว่างประเทศ (International Equality) เป็นต้น (Manela, 2007) แนวคิดเช่นนี้ถือเป็นแนวคิดที่ต่างไปจากการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบบสังคมนิยมแห่งรัฐในยุโรปที่คำนึงถึงเรื่องฐานะของรัฐที่ลดหลั่นกันไปตามพลังอำนาจและสถานภาพของรัฐ ตลอดจนเรื่องดุลอำนาจและการทูตแบบปิดลับ ในอีกด้านหนึ่ง แนวคิดที่เสนอโดย Wilson ได้สร้างแรงบันดาลใจให้ประเทศต่าง ๆ ในพื้นที่ชายขอบของโลกรวมถึงสยามด้วย

เนื่องด้วยชนชั้นนำสยามให้ความสำคัญกับเรื่องความเสมอภาคเป็นพิเศษ ผู้วิจัยเห็นว่าแนวคิดของประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาที่แสดงความพยายามจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศขึ้นใหม่หลังสงครามสงบลงนั้นได้จุดประกายความหวังให้แก่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในการยกสถานภาพสยามประเทศมีฐานะทัดหน้าเทียมตาประเทศตะวันตกได้อย่างแท้จริง ในข้อนี้เอง พระองค์ก็ทรงจับทิศทางการกระแสนการเมืองระหว่างประเทศได้ดังที่ทรงพิจารณาแล้วว่าสหรัฐอเมริกา “จะได้เป็นผู้วินิจฉัยวางแบบแผนต่าง ๆ ในธรรมะระหว่างประเทศ” (มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2461, หน้า 3) กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ สหรัฐอเมริกากำลังผงาดขึ้นมาเป็นผู้เล่นใหม่ที่สามารกำหนดและกำกับแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างประเทศขึ้นใหม่แทนที่ยุโรป และมุ่งก่อให้เกิดความเสมอภาคในหมู่รัฐอธิปไตยได้อย่างแท้จริงโดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างของอำนาจรัฐ

ตัวอย่างสุนทรพจน์ที่บรรจุข้อเสนอของ Wilson ที่สร้างความประทับใจต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่ Wilson's Peace Note of December 1916 และสุนทรพจน์ที่แสดงต่อวุฒิสภาเมื่อวันที่ 22 มกราคม พ.ศ. 2460 ซึ่งปรากฏเรื่องความอิสระของนานาประเทศ ความเสมอภาคของรัฐต่าง ๆ รวมถึงการแสวงหาสันติภาพ ต่อมาแนวคิดเช่นนี้ได้ถูกถ่ายทอดลงในพระบรมราชาธิบายว่าด้วยการเข้าสงครามของสยาม ดังความตอนหนึ่งที่ว่า

“ในหมายเหตุแห่งความของสัมพันธมิตรฉบับลงวันที่ 16 ธันวาคม ค.ศ. 1916 (พ.ศ. 2459) ที่มีตอบคำถามของรัฐบาลอเมริกันในความหมายมุ่งหมายการที่กระทำสงครามนั้น ปรากฏชัดเจนว่า “ที่สัมพันธมิตรกระทำสงคราม ก็ด้วยมีความมุ่งหมายปลูกหลักความเคารพสำหรับทุกชาติทุกภาษาทั่วไป โดยมีประกันอันมั่นคงเพื่อความอิสระแลความชอบธรรมซึ่งไม่เลือกว่าประเทศใหญ่ประเทศน้อย ย่อมทรงไว้ในความปรารถนาอันใหญ่ยิ่งของสัมพันธมิตรยิ่งกว่าสิ่งอื่นทั้งหมด เพื่อรักษาความสงบด้วยอาศัยหลักแห่งความอิสระแลความยุติธรรม ให้ทุกชาติทุกภาษาเคารพในสัญญาระหว่างประเทศคู่ความอิสระของมหาชนมีสิทธิแห่งมนุษยธรรมเพื่อจะได้เข้าส่วนสำหรับ ตั้งสากลสมาคมประเทศบำรุงความสงบแลความยุติธรรมทั่วโลก” (รวมเรื่องกรุงสยามประกาศสงครามต่อประเทศเยอรมันและออสเตรียฮังการี, 2460, หน้า 26-27)

และอีกตอนที่ว่า

“...ส่วนประธานาธิบดีของสหกรณ์รัฐอเมริกันนั้น ได้ชี้แจงแก่สภาเซเนตเมื่อวันที่ 22 มกราคม ค.ศ. 1917 ว่า ‘ไม่สมควรที่ประเทศใดจะแสวงหาอำนาจเหนือประเทศอื่น แลชนชาติอื่น มนุษย์ทุกชาติจะต้องมีความอิสระที่จะดำเนินการของตนเองในทางเจริญ โดยไม่ต้องกลัวเกรงผู้ใด ผู้น้อยจะต้องเดินเรียงเคียงไหล่กับผู้ใหญ่แลผู้มีอำนาจได้ ประธานาธิบดีนั้นได้กล่าวสุนทรพจน์ ในการเปิดที่ประชุมเมื่อวันที่ 5 มีนาคม ค.ศ. 1917 ว่า ‘หลักสำคัญสำหรับรักษาความสงบให้ยืนยงอยู่ก็คือความเสมอภาคของทุกชาติทุกภาษา ในสรรพสิ่งที่เกี่ยวข้องกับสิทธิแลความชอบธรรม สิ่งประกันความสงบที่จะต้องทำต่อกันนั้นจะต้องเป็นความเสมอภาคระหว่างประเทศใหญ่แลน้อยระหว่างประเทศกำลังมากแลประเทศกำลังน้อยจะต้องไม่เอารัดเอาเปรียบกัน ด้วยสิ่งนี้แหละจะเป็นหลักแห่งความสงบอันถาวรได้’” (คำที่ขีดเส้นใต้โดยผู้วิจัย) (รวมเรื่องกรุงสยามประกาศสงครามต่อประเทศเยอรมันและออสเตรียฮังการี, 2460, หน้า 27-29)

พระราชดำรินี้ยังคงปรากฏอยู่เสมอ อีกทั้งยังทรงหวังว่าหากสยามได้รับชัยชนะร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตรแล้ว สยามจะได้รับความเสมอภาคอย่างที่เราจะได้รับ ในช่วงท้ายของสงคราม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้แสดงถึงพระราชดำริเรื่องความเสมอภาคและอำนาจอธิปไตยของสยามอันเป็นอิสระไว้อย่างชัดเจนใน “ประกาศกระแสร่วมพระบรมโฆษาทพระราชทานข้าแผ่นดินสยามในวันครบรอบปีนับแต่กรุงสยามได้ประกาศสงครามแก่ประเทศเยอรมันและออสเตรียฮังการี” (2461) ที่ว่า “เมื่อชัยชนะได้มีแก่เราแล้ว ความเจริญด้วยเกียรติศักดิ์และความสมบูรณ์ในโภคทรัพย์คงมีแก่ชาติไทยเป็นแน่นอน ประเทศสยามอันเป็นที่รักยิ่งของเราจักได้ประดิษฐานมั่นคงอยู่ในอิศราภาพชั่วกาลปาวสาน”

สรุปผลการวิจัย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระมหากษัตริย์สยามพระองค์แรกที่ได้รับการศึกษาแบบตะวันตกด้วยการเสด็จพระราชดำเนินไปดำรงพระชนม์ชีพในทวีปยุโรปเป็นเวลาร่วมทศวรรษ นอกจากพระองค์จะทรงรับรู้และติดตามการเมืองระหว่างประเทศผ่านการศึกษาวิชยาในสถาบัน

ทิวัตล ชมภูพันธ์

ชั้นนำและทรงอำนาจหนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และการเมืองที่ทรงสนพระราชหฤทัยเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ในทางปฏิบัติ พระองค์ยังทรงประกอบพระราชกรณียกิจแทนพระองค์ในทางการทูตกับประมุขแห่งรัฐและรัฐบาลในยุโรปอยู่เสมอ พระราชดำริทางการเมืองระหว่างประเทศในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวตั้งอยู่บนฐานการมองความสัมพันธ์ระหว่างรัฐด้วยรูปแบบสังคมนิยมระหว่างประเทศและการให้ความสำคัญกับสถาบันระหว่างประเทศที่ธำรงรักษาระเบียบภายในสังคมดังกล่าวทั้งในยามสันติและยามสงคราม กระนั้นก็ตาม สังคมระหว่างประเทศมิได้ตั้งอยู่บนฐานความแห่งเสมอภาคระหว่างประเทศ ในทางตรงกันข้ามกลับเป็นพื้นที่ที่สงวนไว้เฉพาะรัฐที่ถูกจัดให้เป็นประเทศเจริญและยังกีดกันประเทศภายนอกมิให้เป็นส่วนหนึ่งจนกว่าจะได้รับการรับรองให้มีสถานะเป็นรัฐอธิปไตย

พระราชนิพนธ์จำนวนมากสะท้อนพระราชดำริทางการเมืองระหว่างประเทศในเวลานั้นได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะการใช้คำว่า “สมาคมนานาชาติ” “สมาคมแห่งชาติ” อันหมายถึงครอบครัวแห่งประชาชาติ ตลอดจนการนำเสนอเรื่องกฎหมายระหว่างประเทศที่แสดงให้เห็นความรู้ความเข้าใจการทำงานสถาบันระหว่างประเทศของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและการมองกิจการระหว่างประเทศที่ตั้งอยู่บนฐานความไม่เสมอภาค ดังนั้นสิ่งที่ถูกแสดงออกมาอย่างต่อเนื่องคือ พระราชประสงค์ที่ต้องการเห็นสยามมีฐานะเสมอด้วยนานาอารยประเทศและมีอำนาจอธิปไตยโดยสมบูรณ์ จนได้รับการรับรองให้เป็นสมาชิกของสังคมระหว่างประเทศโดยสมบูรณ์ กระแสการเปลี่ยนแปลงการเมืองระหว่างประเทศในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 อย่างการก้าวขึ้นมาของสหรัฐอเมริกาและการเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 ได้กลายเป็นโอกาสของสยามที่จะแสดงความสามารถของรัฐอธิปไตยที่ประมวลความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวิถีปฏิบัติเชิงสถาบันในการสงครามได้อย่างถูกต้องตามแบบแผนสากล อีกทั้งยังมุ่งที่จะเห็นสยามมีอธิปไตยเต็มรูปแบบและมีความเสมอภาคระหว่างประเทศเกิดขึ้นอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไปว่า เนื่องด้วยการศึกษาความคิดทางการเมืองระหว่างประเทศในแวดวงวิชาการไทยยังไม่เป็นที่แพร่หลาย จึงเห็นควรให้มีการศึกษาเรื่องนี้มากยิ่งขึ้น ตัวอย่างบุคคลในแวดวงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่น่าสนใจและมีหลักฐานลายลักษณ์อักษร ตลอดจนวรรณกรรม เช่น พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ นายปรีดี พนมยงค์ นายดิเรก ชัยนาม หลวงวิจิตรวาทการ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นต้น ในทางหนึ่งถือเป็นการเปิดพื้นที่ให้กับการศึกษาความคิดทางการเมืองที่พ้นจากขอบเขตภายในและพิจารณาการมองโลกของบุคคลท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทั้งในทางวัตถุและทางความคิดที่เกิดขึ้นตลอดเวลา ในอีกทางหนึ่ง การศึกษาความคิดทางการเมืองระหว่างประเทศในหมู่บุคคลสำคัญของไทยยังอาจเป็น “บทสนทนา” และ “การขยายพื้นที่” ให้กับองค์ความรู้ที่เรียกว่า ประวัติศาสตร์

ภูมิปัญญาระดับโลก (Global Intellectual History) และ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศระดับโลก (Global International Relations) ที่ให้ความสำคัญกับการอธิบายปรากฏการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่มีได้คือเอเชียยุโรปหรือตะวันตกเป็นศูนย์กลางเพียงอย่างเดียว การศึกษาความคิดทางการเมืองระหว่างประเทศจากมุมมองของไทยจะทำให้เราเห็นภาพอีกด้านหนึ่งของความสัมพันธ์ด้วยมุมมองของรัฐขนาดเล็กที่มีได้กำหนดความเป็นไปในระดับระหว่างประเทศเช่นมหาอำนาจ

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กุลลดา เกษบุญชู มีดี. (2562). *ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์: วิวัฒนาการรัฐไทย*. นนทบุรี: ฟ้ามุข. คำบอกกล่าวขัดขวางของกรุงสยามต่อวิธีทำสงครามซึ่งผิดจารีตธรรมเนียมระหว่างนานาประเทศ. (2460, 29 เมษายน). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 34, หน้า 75.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2504). *พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี แต่ยังมีบรรดาศักดิ์เป็นพระมนตรียุวกิจ และพระยาวชิรธรสุริยศักดิ์*. ร.ศ. 113-118. วันที่ค้นข้อมูล 10 กันยายน 2567, เข้าถึงได้จาก <https://digiverse.chula.ac.th/Info/item/dc:2799>

จุลจักรพงษ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า. (2554). *เจ้าชีวิต: พงศาวดาร 9 รัชกาลแห่งราชวงศ์จักรี*. กรุงเทพฯ: ริเวอร์บุ๊กส์.

ชัยพันธุ์ ยิมอ่อน. (2563). *การแปลงมโนทัศน์ทางการเมืองเพื่อสร้างชาติไทยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต, คณะรัฐศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช, และชัตติยา กรรณสูต. (2532). *เอกสารการเมืองการปกครองไทย (พ.ศ. 2417-2477)*. กรุงเทพฯ: สถาบันสยามศึกษา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

ไชยันต์ ไชยพร. (ม.ป.ป.). *เอกสารอ่านประกอบการเรียนการสอนเรื่องความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการศึกษาในแนวทางประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง ปรัชญาการเมืองและทฤษฎีการเมือง*. กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ทรงศรี อาจอรุณ. (2502). *การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขต กับประเทศมหาอำนาจในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, คณะอักษรศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เทพ บุญตานนท์. (2556). *พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างภาพลักษณ์ทางการเมืองการทหาร*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, คณะอักษรศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ตีพิมพ์ ชมภูพันธ์

เทพ บุญตานนท์. (ม.ป.ป.). พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะมกุฎราชกุมาร. วันที่ค้นข้อมูล 15 กันยายน 2567, เข้าถึงได้จาก https://kingchulalongkorn.car.chula.ac.th/th/article/kingrama6_1

ธเนศ อภรณ์สุวรรณ. (2563). *ความเป็นมาของความคิดทางการเมืองในสยามไทย*. กรุงเทพฯ: สมมติ. ประกาศกระแสพระบรมราชโองการว่าด้วยการสงครามซึ่งมีต่อประเทศเยอรมนีและออสเตรียฮังการี. (2460, 22 กรกฎาคมค.ศ.). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 34, หน้า 333-340.

ประกาศกระแสพระบรมราชโองการพระราชทานแต่เข้าแผ่นดินสยามในวันครบรอบปีนับแต่กรุงสยามได้ประกาศสงครามแก่ประเทศเยอรมนีและออสเตรียฮังการี. (2461, 28 กรกฎาคมค.ศ.). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 35, หน้า 986-988.

พงศิศดา เกษมลิน. (2513). *พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการดำรงฐานะพระมหากษัตริย์*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, ภาควิชาประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พาชื่น สมคำเนิง. (2520). *ความสำคัญของการศึกษาของพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการปรับปรุงบ้านเมืองตามแบบตะวันตก*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, คณะอักษรศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, (2461). *กฎหมายทะเลจากสมุทसार*. ม.ป.พ.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2517). *จดหมายเหตุรายวันในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2523). *จดหมายเหตุถึงผีเสื้อ*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2468). *สงครามสี่ราชสมบัติโปแลนด์*. โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2548). *หัวข้อกฎหมายนานาประเทศ แพนกคดีเมือง*. กรุงเทพฯ: คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2560). *100 ปีสงครามโลกครั้งที่ 1 พระราชนิพนธ์อันเนื่องด้วยงานพระราชสงคราม ณ ทวีปยุโรป เล่ม 2*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในพระบรมราชูปถัมภ์.

มัทนา เกษกมล. (2517). *การวิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์เรื่องการเมืองและการปกครอง ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2463)*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

รวมเรื่องกรุงสยามประกาศสงครามต่อประเทศเยอรมันและออสเตรียฮังการี วันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ.

- 2460 ตอนที่ 1. (2460). พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.
- โรจน์ จินตมาศ. (2531). *แนวความคิดของผู้นำไทยเรื่อง "ชาติ" กับการเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่หนึ่งของไทย*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วีระ สมบูรณ์. (2561). *ทฤษฎีการเมืองกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ*. กรุงเทพฯ: Way of Book.
- ศิวพล ชมภูพันธ์. (2564). *สงครามโลกครั้งที่ 1 กับการระบุดัตตของสยามในสังคมระหว่างประเทศ*. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต, คณะรัฐศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศุภชัย ศุภผล. (2554). *การสร้างควมนิยมและปัญหาเกี่ยวกับการตีความทฤษฎีการเมืองของ ฌอง ฌาคส์ รูสโซ ในบริบทการเมืองไทย*. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต, คณะรัฐศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สนธิ เตชานันท์. (2527). *แนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว: ศึกษาเฉพาะกรณีการพัฒนาการเมืองโดยกระบวนการปกครองท้องถิ่น (พ.ศ. 2453 - 2468)*. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต, คณะรัฐศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมเกียรติ วันทะนะ. (2561). *โลกที่คิดว่าคุ้นเคย: ความคิดทางการเมืองไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา*. กรุงเทพฯ: ภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์, คณะสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2523). *ความคิดทางการเมืองไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา.
- สมพล ศิลปวุฒิ. (2515). *บทบาทของประเทศไทยในการเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่หนึ่งและผลที่ประเทศไทยได้รับ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, วิทยาลัยวิชาการศึกษา.
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2557). *10 ปัญญาชนสยาม เล่ม 1: ปัญญาชนแห่งรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์*. กรุงเทพฯ: โอเพนบุ๊กส์.
- สิริรัตน์ พุ่มเกิด. (2538). *"อศวาพนา" กับการใช้วรรณกรรมเพื่อเผยแพร่แนวความคิดและอุดมการณ์ทางการเมือง*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, ภาควิชาประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุจิรา ศิริโปล์. (2528). *พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับสงครามโลกครั้งที่ 1*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- สุรีย์ ทรัพย์สุนทร. (2528). *พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับพระราชดำริทางพระพุทธศาสนาที่มีผลต่อการดำเนินการปกครองประเทศ*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อดิพันธ์ พรหมพันธ์ใจ. (2567). *ธำรงรัฐกษัตรา: เบื้องหลังอำนาจประวัติศาสตร์ความมั่นคงไทย*. กรุงเทพฯ: มติชน.

ทิวพล ชมภูพันธ์

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2565). *การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ 4 ถึง พุทธศักราช 2475: ประวัติการเปลี่ยนแปลงสำนึกจากกษัตริย์สู่ชนชั้นนำถึงปัจเจกชนและสามัญชน* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: สมนมติ.

ภาษาอังกฤษ

Bull, H., & Watson, A. (1984). *The Expansion of International Society*. United Kingdom: Clarendon Press.

Gong, G. W. (1984). *The standard of "civilization" in international society*. Oxford: Clarendon Press.

Jackson, R. (2005). *Classical and Modern Thought on International Relations: From Anarchy to Cosmopolis*. United Kingdom: Palgrave Macmillan.

Kayaoglu, T. (2010). *Legal Imperialism: Sovereignty and Extraterritoriality in Japan, the Ottoman Empire, and China*. Spain: Cambridge University Press.

Keene, E. (2005). *International Political Thought: An Historical Introduction*. United Kingdom: Polity Press.

Lawrence, T. J. (1913). *The Principles of International Law*. Macmillan, n.p.

Manela, E. (2007). *The Wilsonian Moment: Self-Determination and the International Origins of Anticolonial Nationalism*. United Kingdom: Oxford University Press, USA.

Richter, W. L. (2009). *Approaches to Political Thought*. United Kingdom: Rowman & Littlefield Publishers.

Roberts, A., Kingsbury, B., & Bull, H. (1990). *Hugo Grotius and International Relations*. United Kingdom: Clarendon Press.